

CZU: 94 :378.4-057.875(478)

CONSTRUCȚIA NAȚIONALĂ ȘI SOCIALĂ A CORPULUI STUDENȚESC POSTBELIC AL UNIVERSITĂȚII DE STAT DIN MOLDOVA

Liliana ROTARU

Universitatea de Stat din Moldova

Incongruența dintre politica națională declarată a statului sovietic și impetuoșitatea și perseverența regimului comunist de a edifica un sistem al învățământului superior în RSS Moldovenească, în lipsa unor condiții oportune în primii ani de după cel de-al Doilea Război Mondial, a determinat constituirea unui contingent studențesc hibridizat și distorsionat din punct de vedere etnic și social. Așa-numitul „învățământ superior moldovenesc” și pentru „moldovenii” era, de fapt, un învățământ care se realiza preponderent în limba rusă, iar cea mai mare parte a studenților (dar și a cadrelor didactice) erau de origine salvă (ruși, ucraineni, bieloruși), „reprezentanții populației autohtone – moldovenii” fiind în proporție maximă de 30 la sută în această perioadă. Politica autorităților de stat și de partid sovietice a asigurat crearea unei structuri naționale și sociale a corpului studențesc care favoriza și stimula sovietizarea, rusificarea și rusianizarea învățământului superior din RSS Moldovenească.

Cuvinte-cheie: învățământul superior din RSS Moldovenească, Universitatea de Stat din Moldova, politică națională, studenți, rusificare, sovietizare.

NATIONAL AND SOCIAL CONSTRUCTION OF THE POSTWAR STUDENTS' BODY OF THE MOLDOVA STATE UNIVERSITY

The incongruity between the declared national policy of the Soviet state, and the impetuosity and perseverance of the communist regime to build a higher education system in the Moldovan SSR in the absence of opportune conditions in the first years after the Second World War has led to the construction of an ethnically and socially hybridized and distorted student contingent. The so-called "Moldovan higher education", and for the "Moldovans" was, in fact, an education that was mainly done in Russian, and most of the students (and teachers) were of Slavic origin (Russians, Ukrainians, Belarusians), "the representatives of the local population – Moldovans" comprising up to 30 percent during this period. The policy of the Soviet state and party authorities ensured the creation of a national and social structure of the student body that favored and stimulated the sovietization, russification and russianization of the higher education in the Moldovan RSS.

Keywords: higher education in Moldovan SSR, Moldova State University, national policy, students, russification, sovietization

Introducere

Creată prin Hotărârea Sovietului Comisarilor Poporului al URSS din 12 octombrie 1945, Universitatea de Stat din Moldova¹ avea ca scop „pregătirea cadrelor pedagogice de înaltă calificare pentru economia națională, realizarea activității științifice și de cercetare și de pregătire a personalului științific tânăr” [1, f.1], „a specialiștilor sovietici cu studii superioare care au asimilat teoria marxist-leninistă, sudați și ferm legați de masele populare și care să poată să joace un rol important și responsabil în lupta poporului nostru pentru construcția societății comuniste” [2, f.41], preciza rectorul Ivan Leonov în telegrama trimisă lui I.V. Stalin în ziua deschiderii Universității.

Astfel, statul sovietic își propunea să transforme nou-creata Universitate, de altfel și întregul învățământ superior din RSS Moldovenească, într-un mecanism de creare a „omului nou”, a „omului sovietic”, prin inocularea idealurilor comuniste unei generații educate românește, care urma să „integreze” Basarabia reanexată în statul sovietic și să servească scopurilor de metamorfozare a populației românești din acest teritoriu.

Deconstrucția construcției naționale a primelor contingente de studenți ale Universității

În studiul ce urmează vom întreprinde o analiză cantitativă și calitativă a contingentului de studenți înmatriculați la Universitatea de Stat din Moldova în primii cinci ani de activitate a acestei instituții de

¹ Prin Hotărârea nr. 809 a Sovietului de Miniștri al URSS din 10 aprilie 1946, Universitatea de Stat din Moldova a fost redenumită Universitatea de Stat din Chișinău. - ANRM, F.3186, inv.1, d.1, f.78. *Notă:* În textul studiului respectiv se va utiliza termenul „Universitatea de Stat din Moldova” și doar în cazul extraselor din documentele oficiale se va face uz de termenul „Universitatea de Stat din Chișinău”.

învățământ superior (1946-1951), în scopul analizei strategiei sovietice de construire a unei baze sociale solide și fidele regimului – una dintre „legiunile” prin care se va comuniza RSS Moldovenească.

Deși autoritățile sovietice erau alertate de lipsa de profesioniști care, în terminologia documentelor epocii, urmau „să restabilească în cele mai scurte termene economia națională a RSS Moldovenească distrusă de cotropitorii germano-români și să asigure funcționarea normală a aparatului de stat al republicii” [3, f.260], Sovietul Comisarilor Poporului al RSSM și Biroul CC al PC(b)M au stabilit prin hotărârea din 4 martie 1946 că Universitatea de Stat din Moldova va înmatricula la primul an de studii un contingent de doar 300 de studenți, la care se vor adăuga, prin transfer în anul II, studenții Institutului Pedagogic din Chișinău care au încheiat anul I de studii la facultățile de Fizică și Matematică și de Istorie și Filologie [4, f.13].

În stabilirea planului de admitere a studenților la Universitate, nou-instalatul regim a trebuit să țină cont de contextul postbelic, printre care menționăm arsenalul de acțiuni și „realizări” ale puterii sovietice în procesul de consolidare a acesteia:

- ✓ contextul și consecințele demografice și ale stării de spirit a populației din Basarabia după deportările din 1941 (cca 18 392 de persoane arestate și deportate [5, p.62-102]) și ale retragerii armatei și administrației românești în anul 1944 [6, p.11];

- ✓ lipsa capacităților infrastructurale și indisponibilitatea resurselor logistice în contextul postbelic imediat [7, ff.7-9; 8, f.19];

- ✓ structura demografică a RSS Moldovenească preponderent rural-agrară cu un strat foarte subțire al intelectualității și un număr foarte mic al potențialilor studenți. Cercetătorul Veaceslav Stăvilă constata că în anul 1944 „Intelectualitatea a plecat aproape în întregime. Astfel, din circa 1200 de învățători ai județului Lăpușna, la venirea sovieticilor au rămas doar 120, în județele Bălți, Soroca și Cahul din 4500 de învățători au rămas doar 260” [6, p.11]. Situația descrisă mai sus era simptomatică pentru toate județele basarabene: autoritățile sovietice constatau în anul 1944 un deficit de 3000 de învățători [9, p.655];

- ✓ absența unei tradiții a învățământului superior universitar în teritoriile nou-refăcutei RSS Moldovenești etc.

În primul an de activitate, dar și în continuare, autoritățile universitare și cadrele didactice vor depune eforturi importante pentru a convinge cât mai mulți tineri din RSS Moldovenească să participe la concursul de admitere la studii superioare la Universitate. Rapoartele financiare privind cheltuielile administrative indică asupra unei categorii de cheltuieli destinate expres scopului de recrutare a viitorilor studenți [10, f.48]. Chiar din anul înființării, 20 de agenții de recrutare s-au deplasat „prin satele moldovenești ale RSS Moldovenești și prin regiunile învecinate pentru a atrage candidați la studii superioare din rândul populației autohtone /moldovenești” [10, f.48; 8, ff.240-241].

Raportând CC al PC(b) din Moldova despre pregătirea Universității pentru anul de învățământ 1946-1947, rectorul interimar Ivan Leonov menționa că și-ar dori „să se depună vreo 700-800 de cereri, din care comisia de examinare să poată selecta pe cei mai buni candidați” [11, f.54], dar complexitatea factorilor de ordin economic, demografic, social, cultural și politic din perioada anilor 1940-1946 a determinat un interes redus pentru studiile universitare din partea potențialilor candidați din RSS Moldovenească. Admiterea din anul 1946 a dezamăgit așteptările universitarilor și ale autorităților de partid. Deși Sovietul Comisarilor Poporului al RSS Moldovenești a redus la 250 de studenți planul de admitere la Universitate [12, f.15], către începutul anului de studii 1946-1947 au fost înmatriculate doar 105 persoane, dintre care 48 fără susținerea examenelor de admitere [13, p.29].

Pentru că situația creată periclita inaugurarea Universității, autoritățile au decis să organizeze o admitere suplimentară pentru persoanele care au depus dosare, dar au obținut o medie sub cea de admitere în alte instituții de învățământ superior din Uniunea Sovietică. Deja la mijlocul lunii septembrie în anul I de studii fusese înmatriculați 320 de studenți (Tab.1), o bună parte a lor veniseră la Chișinău de la universitățile din Moscova, Tomsk, Gorki (Nijnii Novgorog) și Stalinsk (Novokuznetsk) [13, p.29].

Astfel, regimul a „tăiat nodul gordian” al problemei privind formarea contingentului de studenți ai Universității, completându-l prin importul de studenți alogeni. Se pare că lipsa de interes sau simpla absență numerică a tinerilor autohtoni – posibili studenți ai unei Universități concepute ca una națională [14, p.19], nu era deloc o defecțiune pentru ideologii de la Moscova și acoliții lor de la Chișinău. Or, completând numărul necesar de studenți cu elemente alogene, autoritățile de stat și de partid nu doar au asigurat îndeplinirea planului de admitere și inaugurarea Universității, ci mai ales s-au asigurat de o structură națională a corpului studențesc, care să favorizeze și să stimuleze sovietizarea, rusificarea și rusianizarea învățământului superior din RSS Moldovenească.

Totuși, cifrele cu privire la înmatricularea studenților la Universitatea de Stat din Moldova în anul 1946 rămân difuze și imprecise. Astfel, examinând gradul de pregătire a Universității pentru primul an de funcționare, Biroul CC al PC (b)M constata la 17 septembrie 1946 că planul de înmatriculare nu a fost realizat și că 97 dintre cele 320 de persoane care au depus dosarele pentru admitere la studii în anul I nu au prezentat originalul documentelor despre studiile anterioare, deci nu au putut fi înmatriculate [4, f.78]. Iar *Raportul de activitate a Universității de Stat din Chișinău pentru anul de învățământ 1946-1947*, elaborat la sfârșitul primului an de studii, înregistra alte cifre, indicând că au fost depuse 501 cereri de la candidații la studii la Universitate și că la anul I au fost admise, în rezultatul concursului, 318 persoane, ceea ce constituia cu 27% mai mult decât numărul de 250 stabilit în planul de admitere. Iar pentru anul II au fost depuse 151 de cereri și au fost admiși 93 de studenți [12, f.15].

Însumând cifrele prezentate în *Raport*, stabilim că Universitatea și-a desfășurat activitatea didactică în primul an cu un contingent de 411 studenți. Pe de altă parte, conform cifrelor prezentate de rectorul Victor Cepurnov cu ocazia împlinirii a 10 ani de la fondarea Universității de Stat din Moldova, în primul an de activitate a instituției au fost înmatriculați 437 de studenți [1, f.133].

Nu cunoaștem cauza exactă a decalajului de cifre raportate asupra aceluiași obiect în diferite documente cu caracter oficial. În general, efectivul de studenți din orice instituție de învățământ superior este un organism viu, în permanentă mișcare. Astfel, presupunem că înmatriculările, exmatriculările sau transferurile studenților era o stare firească și la Universitatea de Stat din Moldova. Mai ales că mulți dintre studenții Universității veneau din zone mult îndepărtate de Chișinău și atunci când se contura ocazia de a reveni mai aproape de locul de baștină sau de a studia la universități cu mai multă tradiție sau/și prestigiu, aceștia se transferau acolo. Alții, dimpotrivă, veneau la Chișinău fiind ei sau părinții lor „trimiși să construiască socialismul în RSS Moldovenească” sau pentru că nu erau suficient de buni pentru instituțiile unde au fost inițial înmatriculați. Supradimensionarea numărului de studenți admiși la Universitate în 1946 de către rectorul Cepurnov mai poate fi explicată și prin încercarea autorităților universitare de a ridica valoarea universității moldovenești, astfel demonstrând interesul față de această instituție chiar din anul fondării sale.

În anul următor de învățământ, la anul I au fost admiși 357 de studenți, fiind depășit planul de admitere cu un număr de 275 de persoane. Astfel, în anul 1947-1948 la cele cinci facultăți ale Universității își făceau studiile peste 700 de studenți [1, f.139]. Și din nou, documentele emise de administrația Universității indică cifre diferite cu privire la contingentul de studenți care și-au făcut studiile în al doilea an de activitate a instituției. Dacă la 15 septembrie 1947 autoritățile universitare raportau autorităților republicane că desfășoară o activitate didactică cu 723 de studenți [15, f.29], în raportul din 25 ianuarie 1948 calculele indicau deja 687 de studenți [16, ff.6,39,59,95-96,133,147]. Iar zece ani mai târziu, într-o *Notă informativă despre cele mai importante realizări în activitatea Universității de Stat din Chișinău pentru perioada cuprinsă între organizarea instituției și 1 septembrie 1955*, se indica cifra de 753 de studenți pentru anul de studii 1947-1948 [1, f.139]. Probabil, în anul 1947-1948 numărul de studenți era și mai mic decât 687, deoarece în rezultatul admiterii din anul 1948 au fost înmatriculați 250 de studenți [17, f.2] (exact conform cifrei din planul de admitere), iar numărul total de studenți care urmau studiile în anul 1948-1949, raportat în ianuarie 1949, era de 919 studenți [17, ff.2,35,51,159,72].

De altfel, planul de admitere la Universitatea de Stat din Moldova a rămas an de an de 250 de persoane (Tab.1), dar numărul de studenți admiși era întotdeauna puțin peste cel indicat de autoritățile republicane responsabile, universitarii asigurându-se că abandonul studiilor nu va reduce numărul de studenți mai jos de cel indicat de planul de admitere.

Tabelul 1

Evoluția numărului de studenți la Universitatea de Stat din Moldova. 1946-1951 [18]

Anul de învățământ	Nr. de studenți conform planului de admitere	Nr. de studenți admiși <i>de facto</i>	Nr. de absolvenți	Nr. total de studenți
1946-1947	250	318 sau 320	-	411
1947-1948	275	357	-	723
1948-1949	250	250	-	919
1949-1950	250	*	87	1004
1950-1951	250	*	248	1430

Oricum, contingentul de studenți universitari a crescut în perioada examinată foarte puțin și chiar nesemnificativ (Fig. 1) ca să acopere necesitatea de cadre pentru economia RSS Moldovenești. În primul rând, pentru că instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească nu dispuneau de o bază materială și un ansamblu logistic suficient care să permită extinderea contingentului de studenți.

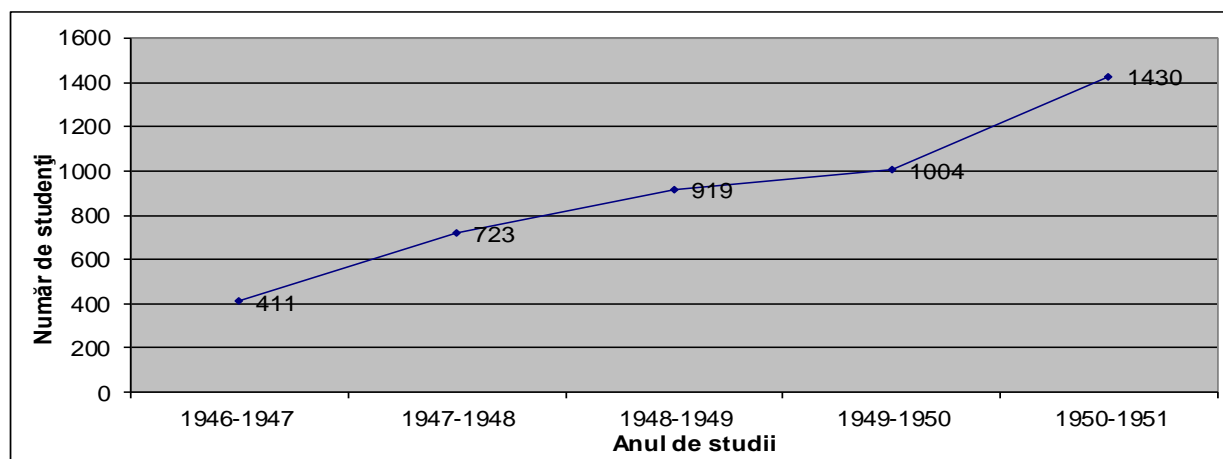

Fig.1. Evoluția contingentului de studenți ai Universității de Stat din Moldova. 1946-1951.

Nici măcar clădirile alocate Universității prin Hotărârea Guvernului RSS Moldovenești din 4 martie 1946 în calitate de spații destinate activităților didactice sau ca spații de cazare pentru profesori și studenți nu au putut fi toate valorificate imediat, fie din cauza că mai rămâneau ocupate de instituțiile sau structurile care și-au avut acolo sediile (Institutul Pedagogic și Ministerul Afacerilor Interne al RSS Moldovenești, ultimul fiind evacuat din clădirea fostului Seminar teologic doar la sfârșitul primului an de studii și în rezultatul nenumăratelor interpelări din partea administrației universitare), fie că erau ruinate sau/și impracticabile din alte motive [1, f.139]. Universitatea și-a început activitatea fără mobile elementare, dar și fără materiale și mijloace didactice, iar biblioteca universitară putea pune la dispoziția studenților la începutul anului de învățământ 1946-1947 doar 100 de volume [13, p.440]. Chiar dacă pe parcursul anului fondurile bibliotecii universitare au fost completate cu cca 20 000 de volume [12, f.1], acestea nu puteau acoperi penuria de carte didactică și științifică, care în întregime era în limba rusă.

În al doilea rând, Universitatea nu dispunea nici de *un corp profesoral* care să asigure formarea studenților înmatriculați conform planului de admitere. Ministerul Învățământului Superior al URSS, care monitoriza întregul proces de creare a Universității, își asumase să delegheze chiar în primul an la Chișinău cadre didactice (12 profesori și 9 conferențieri [11, ff.1-2,9]) care urmau să pună bazele învățământului universitar din RSS Moldovenească. Dar, pe lângă faptul că decizia nu a fost respectată în ceea ce privește numărul, de cele mai dese ori cadrele care ajungeau la Chișinău fie nu dețineau grade și titluri didactico-științifice [16, ff.13,17-18,32; d.15, f.30], fie le dețineau, dar nu aveau experiență didactică sau/și veneau din rândul colaboratorilor diferitor autorități și organe de stat sau de partid, care „construise socialismul” în diferite republici unionale. Un caz reprezentativ pentru această situație este cel al conferențiarului A.M. Djamliński, delegat în RSS Moldovenească pentru „consolidarea activității instituțiilor de învățământ superior” [19, f.5] și angajat în postul de șef al Catedrei de Istorie Universală a Facultății de Istorie și Filologie (1948), după o activitate febrilă în Armata Roșie, în structurile NKVD-ului și ale altor organe ale puterii sovietice în Azerbaidjan și Uzbekistan [20, f.2]. A activat un singur an la Universitatea de Stat din Moldova, fiind demis din cauza necorespunderii mai întâi postului de șef de catedră, iar la sfârșit de an universitar și postului de conferențiar, acuzat de neprofesionalism, de „greșeli elementare de factologie”, de „lipsă totală a logicii în expunerea conținutului”, de „încălcarea periodizării marxist-leniniste”, de greșeli metodologice și metodice crase, dar și de „slaba cunoaștere a limbii ruse” etc. [20, ff.44-53].

În alte cazuri, calificările cadrelor didactico-științifice nu corespundeau necesităților și profilului Universității sau, și mai grav, nu corespundeau profesional posturilor pe care veneau să le dețină (cazul lectorului de la Catedra de Limba Rusă S.T. Olișevscaia, eliberată din funcție (1949) pentru că „era slab pregătită teoretic și metodic” [21, f.15] sau al doctorului în istorie L.H. Ter-Mercian, eliberată din funcție în același an în care

a fost angajată (1949-1950) pentru că „este foarte slab pregătită pentru activitatea didactică [...] și nu are experiență pedagogică” [21, f.16]. Simptomatic este și cazul conferențiarului Trofimenko, angajat la Facultatea de Fizică, care „preda cursul de chimie fizică la un nivel științific foarte jos. Lecția cu tema „Echilibrul în fenomenele chimice” (de două ore) a fost stenografiată pe 9 pagini, dar pe parcursul orei nu s-a spus nimic despre echilibrul în fenomenele chimice” [21, f.36] etc.).

Un alt factor care determina imposibilitatea cristalizării unui corp didactico-științific la Universitate era lipsa spațiilor de cazare pentru cadrele invitate din alte orașe, republici, regiuni ale Uniunii Sovietice. De cele mai dese ori, persoanele ademenite la Chișinău prin, inclusiv, promisiunea că vor fi asigurate cu spațiu locativ, ajunse la locul destinației plecau, de obicei, pe parcursul primului an sau chiar refuzau imediat oferta. Cazuri din acestea erau des înregistrate în rapoartele Universității cu privire la politica de cadre. Un exemplu simptomatic a fost cel al lectorului Ivanov, care, ajuns la Chișinău în 1949, a și plecat imediat pentru că nu i s-a oferit un spațiu de locuit [21, f.11].

Toți acești factori au determinat o fluctuație nefirească a cadrelor universitare (de exemplu, în anul de învățământ 1949-1950 la Universitate au fost angajate 39 de persoane, dintre care 16 au plecat [21, ff.10-11]) și o instabilitate instituțională, care periclita deseori procesul didactic la unele facultăți, decanii și șefii de catedre fiind uneori impuși să modifice planurile de învățământ, perturbând astfel logica și coerența parcursului de formare a cadrelor.

Un alt factor, foarte important, care a determinat creșterea insignifiantă a numărului de studenți la Universitate după fondare, a fost lipsa *sursei locale de completare* a contingentului, aici avându-i în vedere pe reprezentanții tuturor etniilor care locuiau în RSS Moldovenească.

Deși statisticele sovietice estimau pentru data de 01.01.1946 o cifră demografică de 2 183 000 de locuitori în RSS Moldovenească, dintre care 288 000 orășeni și 1 894 400 populație rurală [22], numărul absolvenților de școli medii era extrem de redus. Și cu toate că cifrele cu privire la numărul de absolvenți este diferit în diversele documente ale epocii – rectorul Universității, în tentativa de a explica autorităților numărul mic de candidați originari din RSS Moldovenească la studii universitare, susținea că doar 250 de persoane au absolvit în 1946 școlile medii din RSS Moldovenească [11, f.54], iar statisticele Ministerului Învățământului furnizează o cifră de 358 de absolvenți pentru același an [23, p.96] – rămâne cert faptul că numărul de absolvenți ai școlilor medii din RSS Moldovenească nu putea acoperi nici planurile de admitere, care stabileau cifre irealizabile (de ex., în anul 1946 instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească trebuiau să admită în anul I de studii 1250 de studenți [11, f.54]), cu atât mai mult, nici necesarul de specialiști pentru economia națională.

Situația descrisă pentru anul 1946 este valabilă și pentru următoarea perioadă, numărul absolvenților de școli medii crescând ne semnificativ în comparație cu numărul de studenți pe care trebuiau să-i admită școlile superioare din RSS Moldovenească conform așa-numitului „plan de stat” (*a se vedea* Tabelul 2). Mai mult decât atât, nu toți absolvenții școlilor medii urmau studii superioare sau studii în general, unii angajându-se în alte tipuri de formare profesională sau chiar încadrându-se în câmpul muncii, în special tinerii din localitățile rurale.

Tabelul 2

Coraportul dintre numărul de absolvenți ai școlilor medii și planurile de admitere în instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească [24]

Anul	Absolvenți de școli medii			Planul de admitere
	În total (nr.)	Moldoveni (nr.)		
			%	
1946	358	87	24,3	1250
1947	499	142	28,45	1325
1948	946	347	36,68	*
1949	*	500	*	*
1950	*	*	*	*
1951	976	*	*	*

În perioada 1946-1951 planurile republicane prevedeau admiterea a cca 1300 de studenți anual – o cifră irealizabilă din moment ce numărul potențialilor candidați la studii din RSS Moldovenească (fără a se ține

cont de naționalitate), chiar dacă creștea anual cu o medie aproximativă de 150 de persoane (Tab.2), nu le putea acoperi dacă o raportăm, conform afirmațiilor cercetătorului Igor Cașu, la intențiile declarate cu privire la „politica națională specifică” a Moscovei în RSS Moldovenească – „de indigenizare a cadrelor” și încurajare a participării proporționale a naționalităților non-ruse în diferite domenii, o politică aplicată, de altfel, în toate teritoriile de la periferii unde „puterea sovietică nu a fost primită cu entuziasm sau, alteori, cu ostilitate vehementă” [25, p.96]. Dacă, însă, raportăm cifrele planurilor de admitere la „politica națională specifică” față de periferii ca o etapă în procesul de creare a acelei identități supraetnice numite „poporul sovietic” cu caracteristicile: „o patrie socialistă comună și o bază economică unică, o structură socială și de clasă unică, o concepție marxist-leninistă, un scop comun – construirea comunismului, aceleași trăsături spirituale și psihologice” [25, p.40-41], atunci cifrele privind înmatricularea devin perfect pertinente. Sovieticii reușind astfel să-și realizeze scopurile de durată în crearea „omului sovietic”, prin crearea unor circumstanțe oportune proceselor de rusificare și deznaționalizare a învățământului superior și, implicit, a schimbărilor importante de mentalitate și a felului de a înțelege identitatea națională a populației românești din RSS Moldovenească.

Deși la începutul activității Universității, la admiterea studenților la studii se acorda atenție și „prioritate persoanelor de naționalitate autohtonă /moldovenilor/ [...]” [11, f.54], autoritățile universitare și cele republicane, arătându-se „îngrijorate” de numărul mic de moldoveni care au depus dosare pentru studii universitare în 1946 și încercând să explice implicarea redusă a autohtonilor prin „numărul mic de absolvenți ai școlilor medii din Republica Moldovenească”, au soluționat problema prin admiterea celor 100 de studenți de naționalitate rusă [26, f.16] (inițial 87 de studenți [11, f.66], contingentul fiind completat pe parcursul anului), neadmiși la diferite instituții de învățământ superior din Moscova.

Practica înscrierii candidaților la studii care nu au dat admiterea în alte universități sau în alte tipuri de școli superioare din URSS a fost perpetuată pentru întreaga perioadă investigată. Mai mult decât atât, persoanele din această categorie erau înmatriculate fără susținerea examenelor de admitere [13, p.29-30], creându-li-se astfel o condiție suplimentară pentru a ajunge la Chișinău. Înmatricularea la Universitate a candidaților neadmiși în școlile superioare din centrele mari universitare ale Uniunii Sovietice a contribuit și mai mult la distorsionarea tabloului etnic al contingentului studențesc și, în termeni de durată istorică, prin încadrarea absolvenților alogeni în economia RSS Moldovenească – la metamorfozarea națională și socială a societății moldovenești.

Astfel, la 1 iulie 1947 Universitatea raporta un număr de 374 de studenți care au încheiat cu succes anul de învățământ 1946-1947 și au fost promovați în următorul an de studii. Dintre aceștia doar 10% erau înscriși „moldoveni”, cu 2% mai puțin decât au fost înmatriculați la începutul anului. Fenomenul abandonului universitar masiv era unul obișnuit în perioada postbelică, iar abandonul studiilor de către studenții moldoveni era și mai reprezentativ.

Cea mai mare parte a contingentului de studenți o alcătuiau etnicii ruși, aceștia având o pondere grea, de peste 55% în numărul total al studenților. Iar împreună cu ucrainenii elementul slav constituia o prezență covârșitoare de peste 2/3 din totalul studenților Universității de Stat din Moldova. Cea mai mare parte a studenților slavi erau veniți în RSS Moldovenească din alte orașe și regiuni ale Uniunii Sovietice.

Destul de importantă era și prezența numerică a evreilor, a căror pondere chiar a crescut către sfârșitul primului an de activitate a Universității – de la 14% la 20% (Fig.2). Creșterea s-a produs din mai multe surse, inclusiv prin revenirea evreilor originari din Basarabia, care s-au evacuat în timpul războiului sovieto-german în zone ale Uniunii Sovietice, îndepărtate de front, prin transferul la Universitatea din Chișinău, odată cu venirea părinților lor în RSS Moldovenească, și, desigur, prin înmatricularea studenților neadmiși la școlile superioare din marile orașe sovietice. Nu putem exclude din șirul factorilor care au contribuit la creșterea numărului de studenți evrei retragerea familiilor lor din centrele urbane sovietice în contextul campaniilor antisemite staliniste. RSS Moldovenească era o regiune cu cea mai impunătoare comunitate evreiască dintre toate republicile URSS (peste 3,3% din populația RSS Moldovenești), mai era și o republică de periferie, departe de șovinismul velicorus, promovat după al Doilea Război Mondial și de tumultul antisemitismului marilor orașe și centre politice și universitare sovietice.

Tabloul etnic al contingentului de studenți era întregit de reprezentanții altor etnii, unele conlocuitoare cu populația autohtonă, așa cum erau bulgarii, polonezii și românii², iar reprezentanți ai bașkirilor, osetinilor etc. au venit după război la Chișinău din Uniunea Sovietică. Aceștia și-au păstrat o pondere nesemnificativă de cca 4% [12, f.59] în numărul total de studenți ai Universității de Stat din Moldova.

² Este vorba despre studenții originari din Bucovina, înscriși în pașapoarte ca fiind de naționalitate români.

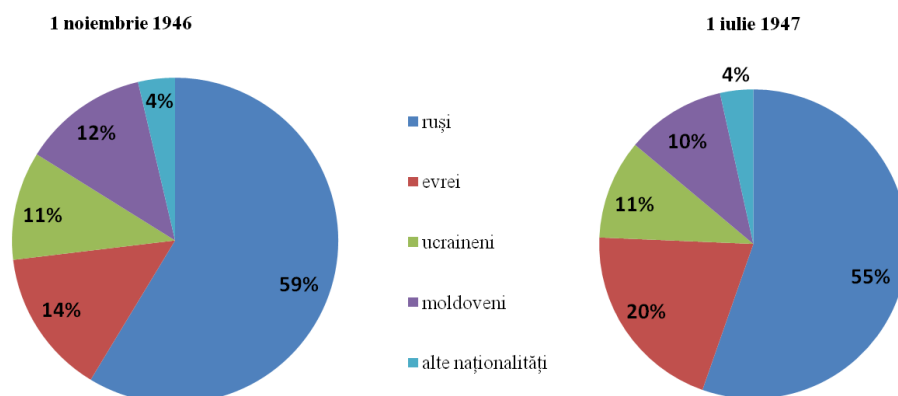

Fig.2. Coraportul național al studenților Universității de Stat din Moldova în anul de studii 1946-1947. [10, ff.65;11, f.59]

Deși autoritățile de stat și de partid au promovat o discriminare pozitivă a moldovenilor în învățământul superior pentru a crește ponderea lor în tabloul etnic al studenților universitari, administrația universitară consemna anual în nenumăratele rapoarte faptul că „în rândul contingentului înmatriculat la universitate, numărul moldovenilor este foarte mic, ceea ce nu corespunde necesităților de cadre naționale pentru republică” [12, f.4]. În fiecare primăvară și vară, zeci de studenți și profesori vorbitori de „limbă moldovenească” erau delegați în raioanele RSS Moldovenești și în raioanele RSS Ucrainenești cu populație românească, în scopul atragerii etnicilor români din aceste regiuni la studii superioare [27, f.14]. Și dacă numărul candidaților la studiile universitare, originari din RSS Moldovenească, a crescut considerabil către anul 1948 – aproape până la 90%, ponderea moldovenilor în admitere a rămas modestă în toată perioada 1946-1951: dintre cei 357 de studenți admiși în 1947 doar 9,2% erau moldoveni [15, f.29]³, în 1949 „cu toată activitatea intensă realizată de universitari”, susțineau autorii *Raportului despre activitatea Universității în anul 1949-1950*, doar 27% din studenții admiși erau moldoveni [20, ff.37-39], iar în 1951 dintre cei 1533 de studenți care își făceau studiile la Universitate doar 369 de studenți, adică 24%, erau înscriși „moldoveni” [1, f.139].

Statisticele demonstrează o creștere neimportantă a elementului național în învățământul universitar din RSS Moldovenească în perioada examinată, și această tendință s-a perpetuat și în anii următori (Tab.3). Chiar și la zece ani de la fondarea Universității de Stat din Moldova elementul autohton, numit de sovietici „moldoveni”, alcătuia nu mai mult de 33% din totalul studenților universitari.

Tabelul 3

Ponderea elementului moldovenesc în contingentul de studenți al Universității de Stat din Moldova. 1946-1955 [1, ff.139,30,52-53]

Anul de studii	Total studenți	Nr. de studenți „moldoveni”
1 septembrie 1946	437	
1947	753	
1948	1004	164
1949	1184	178
1950	1430	276
1951	1533	369
1952	1665	455
1953	1732	561
1954	1963	669
1955	2041	677

Dimensiunea națională a contingentului de studenți, luată aparte la fiecare dintre cele cinci facultăți, era mai mult sau mai puțin asemănătoare cu tabloul etnic pe Universitate. Astfel, contingentul studențesc în anul academic

³ Calculat conform datelor din corespondența cu Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești cu referire la activitatea Universității pentru anul 1947, datele fiind prezentate la 20 septembrie 1947.

1946-1947 era reprezentat în proporție de peste 69% de elementul slav (ruși și ucraineni) la *Facultatea de Istorie și Filologie* (Tab.4), aproape de proporția generală pe Universitate de 66% (Fig.2). Deși la *Facultatea de Fizică și Matematică* tot slavii formau majoritatea etnică cu peste 55% (34 din totalul de 57), studenții evrei reduceau prin numărul lor (17 studenți din totalul de 57) ponderea specifică etnicilor ruși și ucraineni luați împreună (Tab.4). Studenții declarați în documente „moldoveni” erau foarte puțini la ambele facultăți și nu depășeau 13% din totalul studenților: dintre cei 127 de studenți ai *Facultății de Istorie și Filologie* doar 17 erau moldoveni, iar dintre cei 57 ai *Facultății de Matematică și Fizică* doar 7 studenți erau înscriși „moldoveni” [11, f.65]. Alte naționalități, care completau structura etnică a contingentelor de studenți la cele două facultăți, erau și mai puțin reprezentate, alcătuind o pondere nu mai mare de 5% printre istorici și filologi și de 7% printre matematicieni.

Pe parcursul primilor cinci ani de activitate a Universității acest coraport etnic nu a suferit modificări substanțiale. Cotitatea moldovenilor la cele două facultăți crescând doar cu circa 4% în anul 1949 (Tab.4).

Tabelul 4

Evoluția structurii etnice a contingentului de studenți la facultățile de Istorie și Filologie și de Matematică și Fizică. 1946-1949 [17, ff.2,35,51,159,72]

Facultatea	Anul de învățământ	În total studenți	inclusiv									
			ruși		ucraineni		evrei		moldoveni		Alte etnii	
			nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%
Istorie și Filologie	1946-1947	127	70	55,11	18	14,17	16	12,59	17	13,38	6	4,72
	1948-1949	402	199	49,50	44	10,94	74	18,40	73	18,15	12	2,98
Matematică și Fizică	1946-1947	57	26	46,61	8	14,03	17	29,82	7	12,28	4	7,01
	1948-1949	137	53	38,68	11	18,02	43	31,38	22	16,05	8	5,83

Autoritățile de stat și de partid abordau permanent problema educării și promovării cadrelor originare din RSS Moldovenească și atenționau cu regularitate administrația universitară să „acorde o atenție deosebită la înmatricularea studenților din rândul naționalității autohtone – a moldovenilor” [1, ff.52,60]. Pentru a executa directivele guvernamentale și de partid și pentru a contribui la creșterea numărului de studenți moldoveni înmatriculați la Universitate, dar și pentru a diminua abandonul școlar al celor care erau deja studenți, rectorul Ivan Leonov s-a adresat Ministrului Învățământului Superior al URSS, S.V. Kaftanov, cu solicitarea de a elibera studenții Universității de Stat din Moldova de taxa de studii, „așa cum au fost eliberați studenții de la toate instituțiile de învățământ superior din republicile naționale” [15, f.14]. Rectorul Ivan Leonov a reușit să convingă autoritățile unionale, susținându-și solicitarea prin argumentul că „populația Moldovei este foarte rămasă în urmă sub aspectul culturii și în acest context este extrem de necesar de a pregăti pentru această republică unională cadre de înaltă calificare” [15, f.14]. Astfel, Ministrul Învățământului Superior al URSS, prin ordinul nr.1277 din 3 octombrie 1949 „Cu privire la eliberarea de plată pentru studii a studenților indigeni în instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate din RSS Moldovenească”, a eliberat, de la 1 septembrie 1949, de taxa pentru studii toți studenții moldoveni și găgăuzi [1, f.66].

Pe lângă contingentul modest al etnicilor români din RSS Moldovenească înmatriculați la Universitate, o problemă și mai importantă a autorităților sovietice pe parcursul perioadei examinate era menținerea reprezentanților etniei autohtone la facultăți; or, administrația Universității raporta anual un procent al abandonului mai mare pentru studenții moldoveni. Dacă la începutul anului de studii 1946-1947 fusese admiși 51 de studenți „moldoveni” (42 la anul I și 9 la anul II) [11, ff.65-66], repartizați diferit la cele cinci facultăți ale Universității (Tab.5), au încheiat anul de învățământ doar 39, cca 30% din studenții moldoveni abandonând studiile din diferite motive. De cele mai dese ori, temeiul invocat sau trecut sub tăcere al nereușitei academice era necunoașterea limbii ruse, limbă în care se făceau studiile la Universitatea de Stat din Moldova. Chiar și examenele de admitere se susțineau în rusă, deși absolvenții școlilor medii cu predare în limba „moldovenească” nu cunoșteau limba rusă sau o cunoșteau prea puțin pentru a studia la o școală superioară.

Acest fapt era recunoscut și de administrația universitară [27, ff.14-16], dar și de autoritățile de stat ale RSS Moldovenești. Solicitând Sovietului Miniștrilor al URSS permisiunea de a oferi bursă „tuturor studenților moldoveni”, indiferent de succesele obținute la examenele de admitere în școala superioară sau la sesiuni, Gherasim Rudi, Președintele Sovietului Miniștrilor al RSS Moldovenești, explica rezultatele academice proaste ale candidaților și studenților „moldoveni” prin faptul că „cea mai mare parte a candidaților

au învățat un anumit timp în condițiile dominației boierilor români în Basarabia, studiind discipline, stabilite de școala burgheză. În același timp, ei nu au studiat deloc: limba rusă, istoria popoarelor URSS, geografia URSS și altele" [1, f.49]; pe de altă parte, „rețeaua de școli de șapte clase și medii, care se creează după eliberarea Moldovei, nu a fost asigurată în măsura necesară cu învățători calificați, din cauza lipsei acestora în rândul cadrelor naționale" [1, f.49].

Tabelul 5

Contingentul de studenți ai Universității de Stat din Chișinău. 1 noiembrie 1946 [28]

Facultatea Naționalitatea	Istorie și Filologie			Fizică și Matematică	Chimie	Biologie	Geologie și Pedologie	Total
	Istorie	Limba și literatura rusă	Limba și literatura moldovenească					
Ruși	55	34	31	38	31	20	31	240
Moldoveni	12	-	10	11	7	4	7	51
Evrei	10	6	9	17	12	1	4	59
Ucraineni	10	9	3	8	4	6	4	44
Alte naționalități	4	2	-	4	1	1	3	15
În total	91	51	53	78	55	32	49	409

Studenții „moldoveni” abandonau studiile și din cauza că nu puteau suporta cheltuielile aferente studenției; or, neavând burse sau locuri de cazare în cămine, dar nici susținerea financiară din partea familiilor lor, ei renunțau la studii chiar peste 10-15 zile de la începerea anului de învățământ, susținea rectorul Ivan Leonov în anul 1949 [27, ff.14-16]. Autoritățile universitare au întreprins măsuri de motivare a studenților moldoveni să-și finalizeze studiile superioare, însă de multe ori osteneala lor rămânea fără rezultate, fapt consemnat în rapoartele pe care le făceau cu regularitate pentru diferite instanțe de stat și de partid [27, ff.14-16].

Astfel, nu retardarea culturală, după cum susținea rectorul Ivan Leonov, și nici chiar „școala burgheză românească”, în care nu s-au studiat limba rusă și discipline ale școlii sovietice, despre care amintea Președintele Sovietului Miniștrilor Gherasim Rudi, era temeiul și rațiunea abandonului școlar al studenților de etnie română. Mai degrabă lipsa resurselor materiale și financiare, necesare pentru a-și asigura necesitățile vieții cotidiene de student [29; 7, f.7; 14, p.39-40], era cea mai frecventă cauză a renunțării la studiile universitare de către etnicii români din RSS Moldovenească în perioada postbelică.

Totuși, cea mai mare parte a moldovenilor, studenți sau potențiali studenți, locuiau în zone rurale, puternic ruinate în a doua jumătate a anilor '50 – o perioadă care a suportat toate consecințele celui de-al Doilea Război Mondial, peste care s-au suprapus efectele retragerii administrației românești și ale reinstaurării puterii sovietice, readuse de ostașii Armatei Roșii ai Fronturilor al 2-lea și al 3-lea Ucrainean, precum și ale foamei organizate. Familiile de țărani din satele RSS Moldovenești, confruntate cu problemele colectivizării, deportărilor și ale foametei, pe lângă faptul că nu și-au permis să susțină financiar și material studenții, nu i-au încurajat inițial să meargă la școala superioară, având ele însele nevoie de forță de muncă. Mai mult decât atât, cea mai mare parte din cei 125 de studenți care au abandonat studiile în anul de învățământ 1948-1949, pe lângă faptul că „nu primeau niciun ajutor din partea părinților, nu primeau nici burse” [27, ff.14-16], situație valabilă pentru toată perioada postbelică.

Vin să confirme această ipoteză și statisticele cu referire la calitatea celor care au abandonat studiile: dintre cei 29 de studenți exmatriculați de la Universitate în primul semestru al anului de studii 1948-1949, 14 erau înscriși „moldoveni”, adică mai bine de 48% din totalul celor excluși. Însă, dintre aceștia, 1 student a fost mobilizat în Armata Sovietică, iar 11 dintre cei înmatriculați nu s-au prezentat la studii la 1 septembrie 1948 și doar 3 dintre ei au fost exmatriculați pentru nereușită academică [17, f.2]. Iar faptul că autoritățile, atât universitare, cât și cele de stat și de partid, străduiau pe lângă administrațiile centrale de la Moscova fie să elibereze studenții „moldoveni” de taxa de studii, fie să le ofere burse indiferent de calificativele obținute la examenele de admitere sau la cele din sesiunile ordinare, vin să confirme ipoteza enunțată mai sus.

Un argument indirect care vine să ne sprijine ipoteza este și componența socială a contingentului de studenți universitari: cea mai mare parte a studenților proveneau din familii de funcționari – peste 66% și doar 19% proveneau din familii de țărani colhoznic, ceilalți aproape 13% își trăgeau originile din familii de muncitori (Tab.6). Acest coraport social era determinat mai degrabă de solvabilitatea familiilor de funcționari,

mult mai potente financiar de a achita taxa de studii și de a suporta alte cheltuieli aferente studenției copiilor lor, dar și de deschiderea spre educație a populației citadine, pentru care studiile superioare reprezentau un „bilet” sigur pentru un lift profesional și social, totodată.

Tabelul 6

Componența socială a studenților.1946-1947 [12, f.60]

	Facultatea	Muncitori		Funcționari		Țărani colhoznici		Țărani individualiști		Total
		nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	
1.	Istorie și Filologie	17		116		53		5		191
2.	Fizică și Matematică	13		51		6		-		70
3.	Geologie și Pedologie	12		20		5		1		38
4.	Chimie	8		37		3		-		48
5.	Biologie	2		22		3		-		27
	Total	52	13,75%	246	65,77%	70	18,71%	6	1,6%	374

Iar în ceea ce privește studenții cu origini sociale din „clasa țăranilor colhoznici”, pe care raportorul îi include într-o rubrică separată a tabelului, aceștia erau în cea mare parte din raioanele din stânga Nistrului, regiune în care se construise în perioada interbelică RASSM: cu o agricultură colectivizată și o școală de tip sovietic, care putea asigura instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească cu studenți educați în baza doctrinei comuniste, instruiți în „limba moldovenească” și conform teoriei moldovenismului.

Considerăm că reprezentanța basarabenilor, adică a copiilor de români, în acest grup al „țăranilor colhoznici” era fie nulă, fie infim de mică, afirmația noastră fiind susținută prin lipsa colhozurilor în regiunea dintre Prut și Nistru în perioada imediată după război. Și reprezentanții istoriografiei sovietice, cercetători ai procesului de colectivizare a agriculturii în RSS Moldovenească, au demonstrat în lucrările publicate încă în anii '70 ai secolului al XX-lea că „în raioanele din stânga Nistrului colhozurile au fost restabilite după izgonirea năvălitorilor fasciști în 1944, iar în raioanele de pe malul drept artelurile agricole nu au fost restabilite nici în anul 1945 și nici în anul 1946. Problema colectivizării s-a ridicat aici un pic mai târziu”, autorul V.Țaranov vorbind în cercetarea sa despre gospodăriile individuale țărănești din dreapta Nistrului, inclusiv pentru anul 1948 [30]. Astfel, pe lângă faptul că reprezentanța țăranilor din dreapta Nistrului nu exista sau era într-un număr foarte mic, studenții, identificați ca originari din familii de „țăranii colhoznici”, proveneau din stânga Nistrului sovietizată și erau persoane în care puterea sovietică avea mult mai multă încredere.

Totuși, campaniile de recrutare a studenților în raioanele cu „populație autohtonă – moldoveni”, în care erau implicați universitarii, au adus în auditoriul universitar și câțiva fii de „țăranii individualiști”, care proveneau, probabil, din dreapta Nistrului, unde au fost împrăștiți, conform istoricilor sovietici, și țăranii fără sau cu puțin pământ, păstrându-se astfel gospodăria țărănească individuală.

Concluzii

Participarea redusă a elementului etnic românesc în învățământul universitar din RSS Moldovenească a fost determinată de tot arsenalul de acțiuni și „realizări” ale puterii sovietice în procesul de consolidare a acesteia în RSS Moldovenească, de contextul și consecințele foametei organizate din 1946-1947, de structura demografică preponderent rural-agrară, cu un strat foarte subțire al intelectualității și cu un număr mic al potențialilor studenți, dar și de lipsa resurselor financiare și materiale ale familiilor basarabene pentru a achita taxele de studii și a întreține studenții, precum și de lipsa unei tradiții a învățământului superior universitar în teritoriile nou-refăcutei RSSM.

„Grija” autorităților de stat și a organelor de partid pentru atragerea a cât mai multor studenți „moldoveni” în instituțiile de învățământ superior era determinată de necesitatea de „reeducare” și „refacere” a opiniei publice românești din RSS Moldovenească. Învățământul superior fiind o „forjerie de cadre naționale” care trebuiau să realizeze acest deziderat, accentul fiind pus pe tânăra generație. Însă, atât timp cât condițiile obiective în RSS Moldovenească făceau imposibilă completarea contingentului de studenți ai școlii superioare din rândul populației indigene – a moldovenilor, autoritățile sovietice au exploatat această situație pentru „a importa” studenți non-români – putători de limbă și cultură rusă din tot cuprinsul Uniunii Sovietice, distorsionând astfel tabloul etno-național al învățământului superior din RSS Moldovenească și transformând Universitatea într-un incubator al unei noi creaturi naționale, prin rusificarea și deznaționalizarea populației românești de aici.

Referințe:

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F.3186, inv.1, d.2. *Постановления и приказы Совета Народных Комиссаров Молдавской ССР и Совета Министров Молдавской ССР относящиеся к деятельности Университета за 1946-1955 годы.*
2. ANRM, F.3186, inv.1, d.4. *Материалы по открытию Кишиневского Госуниверситета за 1946 год.*
3. ANRM, F.R-2991, inv.1, d.2. *Постановления и приказы Совета Народных Комиссаров Молдавской ССР и Совета Министров Молдавской ССР относящиеся к деятельности Университета за 1946-1955 годы.*
4. ANRM, F.3186, inv.1, d.1. *Постановление Совета Народных Комиссаров МССР и Бюро ЦК КП(б)Молдавии об организации Кишиневского Государственного Университета за 1946 год.*
5. OLARU-CEMÎRTAN, V. Deportarea masivă de populație din RSSM din 12-13 iunie 1941. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură*, 2006, nr.3-4 (47-48).
6. STĂVILĂ, V. Populația Basarabiei în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1993, nr.3.
7. Arhiva Oorganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (AOSPRM), F.276, inv.127, d.2. *Протоколы заседания парторганизации КГУ. 1946-1949.*
8. AOSPRM, F.276, inv.127, d.1. *Протоколы заседания партбюро 1946-1949.*
9. *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa* / Coord.: Sergiu Musteață, Igor Cașu. Chișinău: Cartier, 2011.
10. ANRM, F.3186, inv.1, d.7. *Штатные расписания и сметы административно-хозяйственных расходов на 1946 год.*
11. ANRM, F.3186, inv.1, d.6. *Переписка с высшестоящими организациями относящаяся к деятельности Университета за 1946 год.*
12. ANRM, F. 3186, inv.1, d.10. *Отчет о работе Университета за 1946-1947 год.*
13. COZMA, V. *Istoria Universității de Stat din Moldova. 1946-1996.* Chișinău, 1996.
14. *Istoria Universității de Stat din Moldova* / Ion Eremia (coord.), Anatol Petrencu, Liliana Rotaru (et.al). Chișinău: CEP USM, 2016.
15. ANRM, F.3186, inv.1, d.12. *Штатные расписания Университета и сметы административно-хозяйственных расходов на 1947 год.*
16. ANRM, F. 3186, inv.1, d.25. *Отчеты о работе факультетов за 1947-1948 уч. год.*
17. ANRM, F.3186, inv.1, d.39. *Отчеты о работе факультетов Университета за 1948-1949 годы.*
18. Tabelul a fost realizat în baza informațiilor din: ANRM, F.3186, inv.1, d.2, ff.139-140; d.10, ff.15, 59; d.6, f.65; d.2, f.52; d.12, f.29; d.66, ff.37-38.
19. Arhiva Universității de Stat din Moldova (AUSM), F.1, inv.5, d.37.
20. AUSM, F.1, inv.5, d.37. *Личное дело. Джамлинский Адиль Максимович.*
21. ANRM, F.3186, inv.1, d.66. *Отчет о работе Университета за 1949-1950 уч.год.*
22. *Расчет движения населения за период 1941-1945 гг. по Молдавской ССР. 6 июня 1946 г.* РГАЭ Ф.1562, Оп. 329, Д.2217, Л.17-19. – <http://istmat.info/node/47908> (Accesat: 30.IX. 2016)
23. ALEXĂNDREANU-SÎTNIC, Z. Potențialul științifico-instructiv din Moldova postbelică (1944-1950). În: *Revista de Istorie a Moldovei* (Chișinău), 1997, nr.3-4.
24. Tabelul a fost realizat în baza informațiilor din: ANRM, F. 2991, inv.5, d.15, f.15, 101; d.120, f.19; ANRM, F.3186, inv.1, d.6, f. 54; d.2, f.37 și Alexăndreanu-Sîtnic Zinaida. *Op.cit.*
25. CAȘU, I. *Politica națională în Moldova Sovietică. 1944-1991.* Chișinău: Cartdidact, 2000.
26. ANRM, F.3186, inv.1, d.23.
27. ANRM, F.3186, in.1, d.37. *Отчет о работе Университета за 1947-1948 уч. год.*
28. Tabelul a fost realizat în baza informațiilor din: ANRM, F. 3186, inv.1, d.6, f.65.
29. Pentru detalii asupra situației materiale a studenților din Chișinău în anii 1944-1956 a se vedea: Felea Aurelia. *Студенți și cadre didactice în anii 1944-1956. Câteva repere pentru reconstituirea contextului social al formării elitelor din Moldova Sovietică.* În: *Colloquium politicum*, Anul II, nr.1, ianuarie-iunie 2011, p.93-103.
30. ЦАРАНОВ, В.И. *Об отношении крестьянства к коллективизации сельского хозяйства в правобережных районах Молдавской ССР.* <https://razboiulpentrutrecut.wordpress.com> (Accesat: 30.09.2016)

Date despre autor:

Liliana ROTARU, doctor în istorie, conferențiar universitar, Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie, Facultatea de Istorie și Filosofie, USM.

E-mail: lilianaefrim@gmail.com

Prezentat la 22.06.2018